

KÂZIM KARABEKİR: KAFKASYA'DAN TRAKYA'YA I. KAFKAS KOLORDU KOMUTANLIĞI VE XIV. KOLORDU KOMUTANLIĞI

Suat ZEYREK*

ABSTRACT

KÂZIM KARABEKİR: FROM CAUCASIA TO TRAKYA, I. CAUCASIA CORPS COMMAND AND XIV. CORPS COMMAND

Kâzım Karabekir warned against the idea of Turkey's being dragged to the World War I but he was not able to prevent it . He served in the war that he couldn't prevent, first at the İraqi front then at the Caucasian front which identified with him. He saved the eastern province and set free from the threat of the Armenians, which made him well-known in the east.

After The Armistice of Moudros concluded, all the commanders gathered in İstanbul. At first, Kâzım Karabekir was sent to Tekirdağ. However, Kâzım Karabekir demanded to be sent to the East again by seeing the solution for the liberation of the country in the east. That idea became a important parameter for emerging national movement in Turkey.

Key Words: Kâzım Karabekir, World War I, the Caucasian front, the Armenian problem, the armistice period, Tekirdağ, national movement

Kâzım Karabekir, Türk Ordusunun şüphesiz dikkate değer en önemli komutanlarından birisidir. 6 Aralık 1902'de Harp Okulu'nu, 5 Kasım 1905'te de Harp Akademisi'ni birincilikle bitirmiştir. Kurmay Yüzbaşı olarak III. Ordunun emrinde göreve başlamış, 6 Mart 1915'e kadar Genel Karargâh'ta ve Trakya bölgesinde görev yapmıştır.¹

* İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

¹ Hülya Toker, *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, c:III, Ankara: ATASE 2009, s.241.

Balkan Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması Osmanlı ordusunda Alman Askerî Islah Heyeti'nin bulundurulması kararının alınmasından sonra Kâzım Karabekir bir süre Alman Islah Heyeti refakatinde bulunmuştu. Liman Von Sanders başkanlığındaki Alman Heyeti, her bakımdan Osmanlı yönetimi üzerindeki etkisini artırmaya başlamıştı. Bu durum Rusya'nın da endişesini artırmış ve Almanya'nın Boğazlar'da bir üstünlük sağladığı şeklinde yorumlanmıştı.² Alman Islah Heyeti'nin görevinin kesinlikle askeri olacağı ve siyasetle uğraşmaması istendiği halde³ Alman siyaseti Türk ordusunun kaderine hâkim olmaya başlamıştı.⁴

Alman Askeri Heyeti'nin Osmanlı ordusunda önemli görevler almalarının bazı çatışmalara neden olacağı açıktı. Bu çatışmaları yaşayan kişilerden birisi de Genelkurmay İstihbarat 2. Şube 1. Kısım amiri olan Kâzım Karabekir'di.⁵ Almanların aşırı nüfuz ve müdahalelerine karşı daima cephe almıştır. Kâzım Karabekir, 26 Mart 1914'te Genelkurmay İkinci Başkanı Hafız Hakkı Bey'e bir layiha sunarak, Almanya'nın Avrupa'da ve Balkanlar'da çepeçevre sarıldığını, Osmanlı Ordusu'nda aldıkları önemli görevlerin yeni bir savaşın çıkmasına vesile olacağını açık bir şekilde anlatmıştır.

Kâzım Karabekir, Almanya'nın yakın bir savaşta Türkiye'yi de savaşa sürükleyeceğini, Bulgarların da Almanlar tarafından kazanılmaya çalışıldığını, bunun kesin bir şekilde görüldüğünü, Enver Paşa'ya da izah etmiştir⁶. Kâzım Karabekir'in isteği, Almanların Türkiye'yi felakete sürüklemesinin önlenmesiydi. Fakat ülkenin yönetiminde etkili olan İttihat ve Terakki Partisi'nin savaştan yana bir politika izlemesi ve Almanya ile ittifak müzakerelerine çok önceden başlamış olması, Türkiye'yi tek başına kalmaktan kurtarmak için savaşa girilmesine neden oldu.⁷ Hâlbuki kabine üyelerinin çoğu hemen savaşa girmeye taraftar değildi. Mevcut durumun korunması yönünde çalışılmasına karar verilmişti. Fakat Enver Paşa ve bazı arkadaşlarının müttefiklerin ısrar etmeleri üzerine hemen savaşa girilmesine taraftar olması

² Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, Ankara 1993, s.409.

³ Liman Von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, İstanbul: Yeditepe 2006, s. 25.

⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, İstanbul: Remzi 1968, c:1, s. 88.

⁵ Kâzım Karabekir, **İstiklal Harbinin Esasları**, İstanbul 1951, s. 19.

⁶ Enver Paşa 3 Ocak 1914'de Harbiye Nazırı olduktan dört gün sonra ferik, mirliya, miralay ve kaymakam rütbesinde 280 kişiyi emekliye sevk etmişti. Bunlar arasında Ferik Hadi ve Şevket Turgut gibi paşalar da vardı. Bu yaşananlar savaş felaketine sürüklenen Türkiye'de ciddi bir hazırlık düşüncesinin dahi olmadığını göstermektedir. Bkz. Nilüfer Hatemi, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, c:1, İstanbul: YKY 2002, s.261.

⁷ Cemal Paşa, **Hatıralar**, (Haz. Alpay Kabacalı) İstanbul: Türkiye İş Ban. 2001, s. 130.

Türkiye'yi savaşa sürükledi. Buna tepki olarak Cavit Bey ve bazı nazırlar istifalarını verdiler.⁸ Reorganizasyon çalışmaları İstanbul dışına çıkmamıştı ve ordunun büyük bir kısmı eskisi gibi kötü şartlar içinde büyük savaşın eşiğine gelmişti.⁹ Türkiye'nin savaşa sürüklenmesinden sonra Kâzım Karabekir 14 Kasım 1914'te cihat ilanını fırsat bilerek yönetime iki önemli teklif yapmıştır: Birincisi, "*Mademki cihat ilan ettiniz bari bundan sonra Erkan-ı Harbiye'nizi Türk yapın.*" İkincisi de "*Bu kış büyük hareketler yapmayın, Anadolu yollarının ikmaline çalışın*" demiştir.¹⁰

Enver Paşa Almanya'ya olan sempatisini gizlemediği gibi Almanların da cesaretlendirmesiyle imparatorluğun savaşa girmesi için sonuna kadar uğraştı.¹¹ Kâzım Karabekir, Türkiye'nin savaşa sürüklenmesini yaptığı ikazlarla önleyememiş, bundan sonra savaşta yapılabilecek hataları önlemek için çaba göstermiştir. Fakat Liman Von Sanders'i ve Enver Paşa'yı yaptıkları yanlışlardan vazgeçirememiştir. Yaptığı eleştirilerin meydana getirdiği rahatsızlık Kâzım Karabekir'in Genelkurmay İstihbarat 2. Şube Müdürlüğü'nden uzaklaştırılmasına (6 Ocak 1915) bile neden olmuştur.¹²

Kâzım Karabekir'in bundan sonra I. Dünya Savaşı'nın başından itibaren yoğun bir cephe hayatı başlamış oluyordu. Önce Irak Cephesi'ne gönderildi. Burada İngilizlere karşı yapılan Kut'ül-Amare Savaşı'nda ve General Townshend'in esir edilmesinde önemli katkıları olmuştu. Kut'ül-Amare zaferinin Çanakkale'den sonra ikinci büyük zafer olması Kâzım Karabekir'in kariyerinde önemli bir adım olduğu açıktır. Kâzım Karabekir, bundan sonra 8 Nisan 1917'de Kafkas Cephesi'nde 2. Kolordu Komutanlığı'na atanmış ve Ruslara karşı mücadele etmiştir. Daha sonra da 3. Ordu'ya bağlı I. Kafkas Kolordusu'na 27 Aralık 1917'de atanmıştır.¹³

Bundan sonra Kâzım Karabekir'in şöhret yapacak dönemi başlamış; Erzincan, Erzurum ve Kars'ın kurtarılmasını sağlayan Doğu harekâtında I. Kafkas Kolordusunu yönetmiştir. Doğu harekâtı, Kâzım Karabekir'in bütün benliğiyle bütünleşmiş ve kendisini bu bölgeye bağlamıştır. Sonraları bu

⁸ Talat Paşa, *Talat Paşa'nın Anıları*, (Haz. Alpay Kabacalı) İstanbul: Türkiye İş Ban. 2007, s.31.

⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İstanbul: Alkim 2006. s.108.

¹⁰ Kâzım Karabekir, *İHE*, s. 22.

¹¹ Bülent Özdemir, *İngiliz İstihbarat Raporlarında Fişlenen Türkiye*, İstanbul: Yeditepe 2008, s.43.

¹² Kâzım Karabekir, *İHE*, s. 23; Ş. Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt: I, s. 88.

¹³ BOA, *İ. DUİT*, No: 156/31; Hülya Toker, *aynı eser*, s. 241.

bağlılık Kâzım Karabekir'i, "*Ne yapmak mümkün ise ancak doğuda yapılabilir*" inancına götürmüştür. Hatta Mustafa Kemal Paşa, "*Memleketi şark ve garp diye ikiye ayırmak mümkün değildir. Vatanı bir kül olarak mütalaa etmeli. Kurtuluş için umumi çareler aranmalıdır*"¹⁴ demek zorunluluğunu hissetmiştir. Kaldı ki Mustafa Kemal Paşa-Kâzım Karabekir Paşa çatışmasının başlangıcı, bu fikir ayrılığından geliyor diyen yazarlarımız da vardır.¹⁵

Kâzım Karabekir'in Doğu Cephesi'nde yaptığı hizmetler o kadar önemli ki Erzincan'ın kurtarılmasından sonra şehre gelen 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, meydanda toplanan halka hitap ederek "*Erzincan ve havalisini pek çabuk kurtaran Kâzım Karabekir'i yalnız siz değil oğullarınız ve torunlarınız da unutmayın*" demiştir.¹⁶ Kâzım Karabekir 28 Ocak 1918'de Refahiye'ye gelerek görevine başlamıştı.¹⁷ 1.Kafkas Kolordusu Albay Kâzım Karabekir komutasında bulunmakta ve 9. , 10. ve 36. Tümenlerden meydana gelmekteydi.¹⁸ 1.Kafkas Kolordusu'nun harekât sahası, Erzincan'ın batısındaki dağlarla Refahiye ve Kemah doğusundaki geçitleri kapsamaktaydı.

3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın Kâzım Karabekir'i önceki tecrübelerinden dolayı özellikle tercih ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1. Kafkas Kolordusu Komutanlığı için kendisinden uygun bir komutan bulamadığını anlatmış, Manastır'daki günlerini hatırlatarak orada Rum ve Bulgar çetelerle yaptığı mücadelede kazandığı tecrübeyi burada Ermeni çetelere karşı kullanacağını, çok iyi tahkim edilmiş olan Erzurum'u da Çanakale ve Kut'ül-Amare'de kazandığı tecrübelerle kurtarabileceğini söylemiş, "... *Manastır'da seni tanıdığım gibi Çanakale'de Kerevizdere'de de daha iyi gördüm. Haydi bakalım. İşte meydan!*" demiştir.¹⁹

İhtilal sonrası Rus ordusunda tam bir anarşi yaşanmaktaydı. Subayların asker üzerinde bir otoritesi kalmamış, askerinin de subaylarına karşı güveni tamamen kaybolmuştu. Rus kuvvetleri ellerindeki araziye tahliye etmeye

¹⁴ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul 1955, s. 73.

¹⁵ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cilt: I, İstanbul 1966, s. 151.

¹⁶ Cemalettin Taşkıran, *Kâzım Karabekir Paşa, Askeri Hayatı ve Komutanlığı*, Ankara 1993, s. 31.

¹⁷ Kâzım Karabekir, *Erzurum ve Erzincan'ın Kurtuluşu*, İstanbul 1939, s. 63.

¹⁸ Fahri Belen, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 1918 Yılı Hareketleri*, Ankara, 1967 s. 150; *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3ncü Ordu Harekâtı*, Cilt: 2, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1993, s. 441. Kâzım Karabekir'in bu göreve tayini 31 Aralık 1917 tarihinde Vehip Paşa tarafından bildirilmiştir. Kâzım Karabekir, *Erzurum ve Erzincan'ın Kurtuluşu*, s. 9.

¹⁹ Kâzım Karabekir, *Erzurum ve Erzincan'ın Kurtuluşu*, s. 81-82.

başlayınca, Rus birliklerinin yerini de daha tehlikeli olmak üzere Ermeni ve Gürcüler almaktaydı.²⁰ Esas tehlike Ermenilerin bir taraftan bu bölgenin kendilerine verildiği propagandasını yapmakta olmalarıdır.²¹ Vehip Paşa bir süre sonra Rusların Erzurum'daki birliklerini de Kafkasya içlerine nakletmeye başladıklarını bildirmiştir.²² Fakat Sovyet makamları, Rus işgali altında bulunan bölgelerde Ermeni Milis kuvveti oluşturmaya başladılar. Bu kuvvetler, sözde Ermeni halkını Kürtlerin saldırılarından korumak amacına yönelikti. Asıl amaçları ise kısa zamanda Ermenileri silahlandırmak ve Rus subaylarının önderliğinde bir Ermeni ordusu kurmaktı. Bu sırada Ermeni Sovyetleri de oluşturulacaktı. Lenin bu faaliyetlere çok önem vermekteydi çünkü amacı bölgenin Türklere bırakılmamasıydı.²³ Bundan dolayı doğudaki askeri harekât çok önemliydi. Ruslar çekiliyorlar fakat terk etmek istemiyorlardı. Harekât planına göre, 2. ve 3. Ordu birlikte hareket edecek, harekât ise 5 Şubat 1918'de başlayacaktı.²⁴ Vehip Paşa 29 Ocak 1918 tarihinde kolordulara gönderdiği emirde "*Ruslarla mütareke ahkâmının hatt-ı fasıl kısmı, çekilmeleri nedeniyle bozulmuştur*" demiş, yine de ateşkesin diğer hükümlerine uyularak, karşılaşılabilecek Rus askerlerine düşman şeklinde davranılmamasını istemiştir. Erzincan'da 1.000 kadar Ermeni gönüllüsü olmakla beraber muntazam bir teşkilata sahiptiler. Bu Ermenilerin Erzincan'da Müslüman ahaliye tecavüz etmekte oldukları ve gizlice katliamlara giriştikleri görülmekteydi.²⁵

Ermeniler bu dönemde Erzincan'da yoğun bir propaganda faaliyetine de girişmişler, kendilerini çok güçlü göstermeye çalışmışlardır. Yakında Amerika'dan 20.000 gönüllünün geleceğini, Ermeni Hükümeti adına da "*külliyetli miktarda nakit paranın*" gönderildiğini iddia ederek propaganda yapmışlardır.²⁶ Ermeniler bir taraftan da bu bölgenin kendilerine verildiği propagandasını yapmaktaydılar.²⁷ İlginçtir Ruslar çekildikçe Ermenilerin halka zulümleri de artıyordu. Bu yüzden Erzincan'ın yeniden istirdadı çok önem arz ediyordu. Kolordu karargâhı Refahiye olan I. Kafkas Kolordusunun 1178 subay ve memuru ile 25 bin askeri vardı.²⁸ 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın emirleri

²⁰ ATASE, BDH, Klasör: 152, Dosya No: 681, Fihrist No: 8-8, 8-9.

²¹ ATASE, BDH, Klasör: 153, Dosya No: 682, Fihrist No: 4-3

²² ATASE, BDH, Klasör: 153, Dosya No: 682, Fihrist No: 1-13

²³ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1970. s. 339.

²⁴ ATASE, BDH, Klasör: 153, Dosya No: 682, Fihrist No: 8, 8-9, 8-11.

²⁵ ATASE, BDH, Klasör: 153, Dosya No: 682, Fihrist No: 1-12.

²⁶ ATASE, BDH, Klasör: 153, Dosya No: 682, Fihrist No: 1-12.

²⁷ ATASE, BDH, Klasör: 153, Dosya No: 682, Fihrist No: 4-3.

²⁸ Muhammet Erat, "Kâzım Karabekir'in Nahçıvan ve Çevresindeki Faaliyetleri", *Kafkas Araştırmaları*, IV, İstanbul 1998. s.40.

doğrultusunda Erzincan'ın geri alınması için ileri harekât Kâzım Karabekir komutasında 12 Şubat 1918 tarihinde başladı. Bu sırada Erzincan'da Ermenilerin 1 piyade alayı, bir süvari bölüğü, 2 batarya ve Ermeni gönüllüleri bulunmakta, başlarında da Fransız asıllı bir komutan olan Albay Morel görev yapmaktaydı.²⁹

13 Şubat 1918 günü yapılan taarruzla çok zayıf olan Rus ve Ermeni direnişinin kırılmasıyla Ermeniler Erzurum istikametinde çekildiler. Erzincan bir buçuk yıl süren işgalden sonra Türk kuvvetleri tarafından kurtarıldı.³⁰ Bundan sonra Kâzım Karabekir'in Erzincan'dan sonraki hedefi Erzurum'du. 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın öncelikle bir keşif taarruzu yaptırmak istemesine karşın Kâzım Karabekir bu fikri sakıncalı görerek baskınla Erzurum'a girmek istiyordu.³¹ Kâzım Karabekir, bu tümenlerin gelmesinin bir haftayı bulacağından eldeki iaşenin yetmeyeceği endişesindeydi.³² Vehip Paşa, Kâzım Karabekir'i telefonla arayarak "*Kâzım Bey, aldın başını gidiyorsun; muvaffakiyetlerinden memnun olmuyor değilim. Fakat sağ ve sol yanlarındaki kolorduları hizanıza alamıyorum. Ben cephe hattını çiziyorum, sen 60 kilometre ileri fırlıyorsun*" demiştir.³³ Vehip Paşa, hemen Erzurum'daki Ermeni liderlerine hitaben yazılan beyannamenin Kâzım Karabekir tarafından gönderilmesini istedi. Ermeni bir çocukla liderlere ulaştırılan bu beyannamede; Rusya ile barış yapıldığı ve Rusların işgal ettikleri yerleri terk ettikleri, Ermenilerin de şimdiye kadar çeşitli mezalim yaptıkları ama şimdi Türk Ordusunun bütün gücüyle Erzurum'a yürüdüğü, Ermenilerin hemen şehri terk ederek Kafkasya'ya çekilmeleri gerektiği bildirilmiştir.³⁴

Kâzım Karabekir, 10 Martta artık ileri harekâtın nasıl yapılması gerektiği hakkındaki kesin kararını vermişti. Eldeki bütün kuvvetleri topladıktan sonra kat'i bir taarruzla Ermeni birliklerini önüne katarak Erzurum üzerine yürümekti. 11 Mart sabahı bütün cepheden taarruz başlamıştı. Ermeni kuvvetleri yoğun

²⁹ **Kafkas Cephesi 3ncü Ordu Harekâtı**, C. 2, s. 445; **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Aralık 1982, Yıl: 31, Sayı: 82, Belge no: 1865.

³⁰ **ATASE, BDH**, Klasör: 153, Dosya No: 682, Fihrist No: 32-5; Kâzım Karabekir, **Erzurum ve Erzincan'ın Kurtuluşu**, s. 95.

³¹ Halil Bal, "Brest-Litovsk Antlaşması'ndan Sonra Türkiye ve Ermeniler", **İ.Ü.Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, yıl:3 sayı:5, İstanbul 2004. s.37.

³² Fahri Belen, **Türk Harbi**, Ankara, 1967, s. 153.

³³ Kâzım Karabekir, **Erzurum ve Erzincan'ın Kurtuluşu**, s. 148.

³⁴ Kâzım Karabekir, **Erzurum ve Erzincan'ın Kurtuluşu**, s. 176; **Kafkas Cephesi 3ncü Ordu Harekâtı**, c: 2, s. 462-463.

taarruzdan sonra Erzurum'a doğru geri çekildiler. Erzurum iki senelik Rus işgalinden kurtuluyor ve Ermeni katliamına da son veriliyordu.³⁵

Erzurum'dan sonra Sarıkamış harekâtına devam hakkında Vehip Paşa'nın şifresi gecikmedi. Taarruz harekâtı başlangıçta bazı zorluklarla karşılaşmıştı. Vehip Paşa 1. Kolordu'nun "keşif" yerine kesin sonuçlu bir taarruza girişmesinden memnun değildi.³⁶ Kâzım Karabekir ise, Vehip Paşa'nın taarruz planlarını yanlış bulmakta ve bunu kendisinin "ilkbahar havası" yaşayan Suşehri'nde olmasından dolayı Erzurum'un ortamını tam olarak değerlendirememesine bağlamaktaydı.³⁷ Nitekim Vehip Paşa, Kâzım Karabekir'e çok kızmış ve telefonda "*Bu ne iştir Karabekir? Emniyet hattını Sansa garbı diye gösterdim; sen Karasu'ya sürdün; ben orayı gösterdim, sen Yeniköy'e atladın. Şimdi de Erzurum'a gidiyorsun. Eline erzak verdikçe koşturup duruyorsun...*" sözlerini söylemiştir.³⁸

12 Mart 1918'de 9.Tümen, istihkâm bölükleriyle tel örgülerden gedikler açarak düşman mevzilerine girmeyi başardı. Erzurum'da meşhur Ermeni komitacı Antranik bir savaş meclisi toplayarak şehri boşaltmaya karar verdi. Aynı gün Albay Morel de ricat emri vermişti.³⁹ Fakat Albay Morel bu faaliyetinden biraz evvel Türklere karşı hiçbir zaman unutulmayacak vahşice bir katliam tertip etmişti. Sabah saat 05.00 sıralarında ağırlıklar, 07.00'de de birlikler Erzurum'u terk etmek zorunda kaldılar. Sadece Harput ve İstanbul kapılarında artçılar bıraktılar. Türk kuvvetleri bu artçıları atarak şehre girdiler.⁴⁰ Ermeniler Erzurum Muharebesi sırasında 500 kayıp vermişler, birçok yaralıyı da dekovil hattıyla kaçırmışlardı. 1. Kafkas Kolordusu'ndan ise bu muharebede 2 subay ve 12 asker şehit olmuş, bir subay ve 100 kadar er yaralanmıştır.⁴¹

Kâzım Karabekir yaklaşık bir ay sonra 1. Kafkas Kolordusu ile birlikte 12 Mart 1918'de Erzurum'a girdi ve çok az bir kayıpla 21 Mart'a kadar 93 Harbi

³⁵ Muhammet Erat, *Milli Mücadele'de Kâzım Karabekir Paşa'nın Faaliyetleri, (1919-1921)* Cilt: 1, İstanbul 2000. s.29-30. (İ.Ü. S.B.E. Basılmamış Doktora tezi.)

³⁶ *Kafkas Cephesi 3ncü Ordu Harekâtı*, c: 2, s. 461, 465; Fahri Belen, *Türk Harbi*, s. 154.

³⁷ Kâzım Karabekir, *Erzurum ve Erzincan'ın Kurtuluşu*, s. 156.

³⁸ Kâzım Karabekir, *Erzurum ve Erzincan'ın Kurtuluşu*, s. 157.

³⁹ Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, c:1, s.496.

⁴⁰ Fahri Belen, *Türk Harbi*, s. 154; *Kafkas Cephesi 3ncü Ordu Harekâtı*, c: 2, s. 466; Kâzım Karabekir, *Erzurum ve Erzincan'ın Kurtuluşu*, s. 204, 210, 228.

⁴¹ Kâzım Karabekir, *Erzurum ve Erzincan'ın Kurtuluşu*, s. 212-213; *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3ncü Ordu Harekâtı*, cilt: 2, Ankara 1993. s. 467; Allen-Muratoff "Ermeniler, 600 ölü ve yaralı verdiler" ifadesini kullanır. W.E.D.Allen-Muratoff, *Kafkas Harekâtı 18228-1921 Türk -Kafkas Sınırında harplerin Tarihi*, Ankara 1966. s. 431.

sınırlarına kadar olan bölgeleri kurtardı. Vehip Paşa, Kâzım Karabekir'in siciline "*Pek cüretli ve pek basiretlidir. Fakat müstakil kaldıkça istiklali artar*" diye yazacaktır. Bu çok önemli başarısından dolayı Kâzım Karabekir'e "İkinci Rütbeden Kılıçlı Osmanî" nişanı verildi.⁴² Birkaç gün sonra Ordu Komutanı Vehip Paşa da Erzurum'a geldi. Erzurum üzerine taarruzun başladığı sırada Enver Paşa, Vehip Paşa'ya 3 Mart 1918'de "*akd-i sulhun pek yakın olduğunu*",⁴³ 6 Mart 1918'de ise "*Rusların Kars ve Ardahan civarını terk etmeyi kabul ettiklerini*" bildirmekteydi.⁴⁴

Kâzım Karabekir Fransız Miralay Morel'e bir mektup göndererek "*Teslim-i silah veya Kars'ı terk ile çekilirlerse ırz, can, mal taht-ı kefaletimizdedir. Başka bir emir gelmezse harekât devam edecektir*" dedi. 24 Nisan günü de Albay Morel iki defa Albay Kâzım Karabekir'e haber göndererek ateşkes görüşmesi yapmak istediğini bildirdi.⁴⁵ Türk birlikleri aynı gün 24 Nisan'da Kars Müstahkem Mevkii'ne sabahtan itibaren taarruza geçerek, Ermenilerin savunma gücünü tamamen kırmışlar ve Ermeni kuvvetlerinin tabyalarına doğru çekilmelerini sağlamışlardı. İşte bundan sonra ateşkes görüşmelerine tam olarak başlanmıştı.⁴⁶ Ermeni Heyeti ile müzakereler için Kâzım Karabekir görevlendirilmiş, Ermenilerin başında ise Albay Morel bulunmaktaydı.⁴⁷

Ermeni heyeti ile müzakereleri yürüten Kâzım Karabekir, Ermenilerin çekilmemesi halinde Kars'ı muhasara'da kararlı olduklarını belirterek üç soruya cevap istemiştir:

1. Ne kadar zamanda arazimizi tahliye edeceksiniz.
2. Bu husustaki teklifatınız nedir? Mesela, aileler, kalmak isteyenler, devir teslim vahşiyane olmasın.
3. Kars'taki dört bin esirimizin dönmesi

Bu kararlılık üzerine 25 Nisan 1918'de Kars askeri komiseri olan Kafkas Ermenisi Mihail Arzumanof maiyetiyle gelerek "*Kars emrinize amadedir,*

⁴² BOA, DÜİT, no:161/9; Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, cilt: 1, İstanbul: YKY 2009. s.499.

⁴³ ATASE, BDH, Klasör: 153, Dosya: 684, Fihrist: 14.

⁴⁴ ATASE, BDH, Klasör: 153, Dosya: 684, Fihrist: 14-1.

⁴⁵ Allen-Muratoff, *Kafkas Harekâtı*, s. 435.

⁴⁶ ATASE, BDH, Klasör: 154, Dosya: 685, Fihrist: 63, 63-1.

⁴⁷ SelmaYel, *Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri*, Ankara 2002. s.50; Kâzım Karabekir, *Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Eтті? Sarıkamış, Kars ve Ötesi*, İstanbul 2000. s. 183.

hemen şehrin işgalini ve zat-ı âlinizin dahi teşrifinizi rica ediyorlar. Hiç tahribat yoktur" diyerek Kars'ı teslim ettiler.⁴⁸ Kars'ın teslim alındığı sırada Trabzon'da olan Vehip Paşa Erzincan'dan sonra Erzurum ve Kars müstahkem mevkillerini alan Kâzım Karabekir'i 26 Nisan 1918'de bir telgraf çekerek tebrik etti.⁴⁹ Kars'ın kurtarılmasıyla birlikte Ermenilere karşı da büyük başarılar kazanılmış,⁵⁰ Kars'ta 589 top, 2.525 piyade tüfeği, birçok cephaneye, demiryolu araç gereçleri, uçak, otomobil, bir telsiz telgraf istasyonu, telgraf ve telefon malzemeleri, ayrıca 2.000 ton yiyecek ve 1.042 büyük baş hayvan ele geçirildi.⁵¹ Kars'ın Türk birlikleri tarafından zapt edilmesiyle bölge halkının "kırk yıllık kara günler" dediği Rus hâkimiyeti sona ermiş bulunuyordu.⁵² Diğer taraftan ileri harekâtına devam eden I. Kafkas Kolordusu 16 Mayıs 1918'de de Gümrü ve civarını hâkimiyet altına almıştı.⁵³

Kâzım Karabekir'in başarılarını kıskanmayan ve ona cesaret veren bir ordu komutanı da yok değil. Harbiye Nezareti onu görmezden gelse de Vehip Paşa onun yanında. Artık 28 Temmuz 1918'de Mirliya rütbesiyle "Paşa" olmuş, kendisine bu tebliğ Şark Orduları Grup Kumandanı Ferik Halil Paşa tarafından yapılmıştı.⁵⁴ Bir gün sonra hükümet emriyle Güney Azerbaycan ve Nahçıvan, I. Kafkas Kolordusu'nun yani Kâzım Karabekir'in kontrolüne verildi. Böylece Kâzım Karabekir Şark Orduları komutanlığının bu bölgelerdeki teşkilatlanmasını kendi inisiyatifiyle gerçekleştirmeye çalıştı.⁵⁵

9 Ağustos 1918'de Nahçıvan'da karargâh kuran Kâzım Karabekir'in, Nahçıvan'ın müstakil bir devlet olacağını beyanla bölgede Kafkas İslam Cumhuriyeti adıyla bağımsız bir idare şeklini kurmaya çalıştığı görülüyor.⁵⁶

⁴⁸ Kâzım Karabekir, **Günlükler (1906-1948)**, Cilt: I, s. 513-514. 18 Ekim 1921'de Ermeni esir 531 nefer ve 98 zabitin serbest bırakılması sırasında Albay Arzumanof, Ruslar harp bile açsa bir daha Türkler aleyhine silah kullanılmamasını temin için var kuvvetiyle çalışacağını söylemiştir. Bkz. **Günlükler (1906-1948)**, Cilt: I, s.757.

⁴⁹ Kâzım Karabekir, **Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?**, s. 215.

⁵⁰ Fevzi Çakmak, **Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri**, Ankara 1936, s. 269. Fevzi Çakmak aynı eserinde, III. Ordu'nun ileri harekâtı üzerinde ve özellikle I. Kafkas Kolordusu'nun başarısından sitayişle bahsettiği halde adı geçen kolordunun komutanı olan Kâzım Karabekir isminden hiç bahsetmemektedir.

⁵¹ **ATASE, BDH**, Klasör: 154, Dosya: 685, Fihrist: 65-2; **Kafkas Cephesi 3ncü Ordu Harekâtı**, Cilt: 2, s. 502.

⁵² Muhammet Erat, **Milli Mücadele'de Kâzım Karabekir Paşa'nın Faaliyetleri**, Cilt: 1, s.37.

⁵³ Muhammet Erat, **aynı makale**, s.42.

⁵⁴ Kâzım Karabekir, **Günlükler (1906-1948)**, Cilt: 1, s.540.

⁵⁵ Mehman Ağayev, **Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye - Azerbaycan İlişkileri**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 107-108.

⁵⁶ Mehman Ağayev, **a.g.e.**, s. 109.

Kâzım Karabekir bu işin takibini yapmış, Nuri ve Halil Paşalara başvurarak Kafkas İslam Cumhuriyeti'nin tanınmasını da istemiştir. Hatta silahlı Ermeni gruplarına karşı büyük bir faciaya şahit olmamak için Kafkas hükümetinin medeni bir orduya sahip olması gerektiğini de temenni etmiştir. Fakat Osmanlı hükümeti, 14 Eylül 1918 tarihli bir kararnameyle Nahçıvan eyaletini Kars sancağına bağlama kararı almıştır.⁵⁷

1918 Eylül'ünden itibaren savaşın yakında sona ereceği yönündeki beklentiler artmaya başlamıştı. Buna rağmen Başkomutanlık 6 Ekim 1918'de Halil Paşa'ya Tahran'ı işgal etme emri vermiştir. Tahran'ın işgal edilme amacı açıktır. Almanların isteği ile yapılacak bu hareketle Hindistan tehdit edilerek fazla İngiliz kuvvetleri çekilecektir. Vehip Paşa'nın Enver Paşa'nın istekleri doğrultusunda "elviye-i selase"den vazgeçmemesi, Batum'u alması, Sohumkale'ye asker çıkarması, Gümrü'yü alarak ilerleyişi devam ettirmesi, Batum Konferansı'nda sergilediği davranışlar, Alman kuvvetleri ile ilgili olarak Grup Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın Kâzım Karabekir'e verdiği emirler, Almanlarla Vehip Paşa'yı karşı karşıya getirmiştir.

Kâzım Karabekir'e göre Almanların isteğine göre hareket etme zihniyeti felaketimizin savaş boyunca sebebini oluşturmuştur.⁵⁸ Kâzım Karabekir, Doğu Orduları Grup Komutanı Halil Paşa'nın, "*Tahran'ı, hiç olmazsa Reşt'i işgal et*" teklifine karşı, "*Vatanımızın felakete düştüğünü kabul etmiyor musunuz? Artık bir adım ileri gitmem. Ordunun sağ tarafından sol tarafına mesafesi 600 km. den fazla. Yalnız benim kolordum iki yüz km. sahaya dağılmıştır. Son gününde olsun Anadolu'yu ezdirmeyelim*" şeklinde cevap vermiştir.⁵⁹ Halil Paşa, Kâzım Karabekir'in mütalaasını kabul ederek, "*Bir daha senin sözünün aksini yapmam, çünkü dediklerin çıkıyor*" şeklinde karşılık vermiş ve bu askeri harekâttan vazgeçmiştir.⁶⁰

⁵⁷ Ali Arslan, "I. Dünya Savaşı Sonunda Nahçıvan'da Yapılan Milli Mücadele ve Bugünkü Nahçıvan'ın Statüsünün Oluşumu", *AAMD*, Cilt: 14, no: 41 (1998), s. 524.

⁵⁸ Kâzım Karabekir, *İHE*, s. 27.

⁵⁹ Kâzım Karabekir, *İHE*, s. 28-29; Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, cilt: I, s.552. Fevzi Çakmak, "Güney İran'da İngilizlerin teşkil ettikleri İran kuvvetleri de isyan ederek zabitlerini öldürdüklerinden bunların yerine 20 bin Hintli sevkine mecburiyet görülmüştü. 5. Fırka Savuşbulat'tan, Sakız'dan, Hemedan'a doğru keşif müfrezeleri sevk ile İngilizleri sıkıştırıyordu. Kuzey Kafkasya'da da Yusuf İzzet, Rusları bozarak Petrovsk Kalesi'ni sıkıştırmaya başlamıştı. İran'da ve Kafkasya'da vaziyet lehimize dönmüştü" demektedir. Bkz. Çakmak, *aynı eser*, Ankara 1936, s. 273.

⁶⁰ Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, Cilt: I, s.552.

Kafkasya Cephesi'ndeki önemli gelişmelerden biri de İngilizlere karşı Bakü'nün korunmasıdır. Azerilerin Türk ordusunu bir kurtarıcı gibi görmeleri ve Batum'da imzalanan anlaşma gereği Nuri Paşa Kafkas İslam Ordusu komutanı olarak 25 Mayıs 1918'de Gence'ye ulaşmıştı. 1918 yılı Haziran başında da Kuzey Kafkas Heyeti İstanbul'a gelerek askeri yardım talebinde bulunmuş ve Sultan Mehmet Reşat'la görüşmüşlerdi. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Yusuf İzzet Paşa'yı askeri ve siyasi temsilci olarak atamış ve Kuzey Kafkasya'ya da asker sevk edilmişti.⁶¹ Bakü 1918 yılı yazı boyunca devam eden bir çarpışmalar süreci yaşadı. Sonuç olarak Kafkas Kolordusu 15 Eylül 1918'de Bakü'ye girmeyi başardı ve 36 saatlik şiddetli bir muharebeden sonra Bakü zapt edildi.⁶² İngilizler Bakü'yü terk ederken Azerbaycan hükümeti de Gence'den Bakü'ye nakledildi. İngilizler buradan geriye çekilirken güçlerinin üçte birini kaybettiler.

Kut'ül-Amare'den sonra İngiliz şerefine vurulmuş bir darbe olarak değerlendirilen bu başarının savaşın gidişatını etkileyeceği gibi, Türk-Alman ittifakında ayrılıklar doğurabileceği tahminleri de yapıyordu.⁶³ Bakü'nün Ermeni-Rus idaresinden kurtulmasıyla birlikte İngilizler tedricen Bolşevikler yerine İran'a yerleşme çabası içine girdiler.⁶⁴ Kafkasya'da İngiliz tehdidinin başladığı bir zamanda Filistin Cephesi'ndeki bozgun ve Batı'da Bulgarların İtilaf devletleri karşısında silah bırakması, bazı birliklerin İstanbul'a nakledilmesine neden oldu. III. Ordu karargâhının da İstanbul'a hareket etmesiyle birlikte İran'ın tedricen tahliyesi başladı.⁶⁵ Başkomutanlık, 22 Ekim 1918'de İran'ın boşaltılarak Nahçıvan'a geri çekilme emrini verirken I. Kafkas Kolordu Karargâhı da lağvedilerek İstanbul'a çağrılıyordu.⁶⁶

⁶¹ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Halil Bal, "Kuzey Kafkasya'nın İstiklâli ve Osmanlı Devleti'nin Askerî Yardımı", *Kafkas Araştırmaları III*, İstanbul 1997, s. 29-91.

⁶² Nilüfer Hatemi, *Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, Cilt: II, s. 621; Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, Cilt: I, s.549. Mustafa Budak, "Nuri Paşa'nın Kafkas İslam Ordusu Hakkındaki Raporu", *Kafkas Araştırmaları, IV*, İstanbul 1998. s.69. Konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Halil Bal, *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu*, İstanbul 2010, İdil Yayıncılık.

⁶³ *Tanin*, 25 Eylül 1334, no: 3514.

⁶⁴ Fevzi Çakmak, *aynı eser*, s. 272. Kâzım Karabekir, "Zavallı İran, her şehrinde İngiliz siyasi memurlarından başka İngiliz menfaatları için çalışan birçok müessese var, İngilizler müthiş surette müessirdir" demektedir. Bkz. Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, Cilt: I, s.547.

⁶⁵ Fevzi Çakmak, *aynı eser*, s. 273; Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, Cilt: I, s.556.

⁶⁶ Genelkurmay HTD, *Türk İstiklal Harbi*, Cilt: 1, s. 153-154; Zeki Arıkan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt: 1, Ankara 1993, s. 4; Fevzi Çakmak, *aynı eser*, s. 274.

Kâzım Karabekir, dünya savaşı sırasında güvenilir, yetenekli ve kendini ispat etmiş bazı Türk kurmaylarının ısrarla Genelkurmay Karargâhı'nda çalışmaları gerektiği ancak bu şekilde Almanların yanlış yönlendirmelerinden kurtulunabileceği görüşündeydi. Bu düşüncelerini Enver Paşa'ya sık sık söylediği halde dikkate alınmamıştı fakat savaşın bitimiyle beraber komuta kademesinin İstanbul'a gelmesi isteniyordu.⁶⁷ Kâzım Karabekir 31 Ekim 1918'de Nahçıvan'da iken Kolordu Karargâhı'nın lağvı emrini aldığında İsmet Bey (İnönü) Harbiye Nezareti Müsteşarı olmuş ve kendisinin de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti emrine tayinini haber almıştı.⁶⁸

Savaşın sonlarına doğru Sadrazam Talat Paşa'nın da Kâzım Karabekir'le ilgili olarak bazı düşünceleri vardı.⁶⁹ Buradan anlaşılıyor ki Kâzım Karabekir İstanbul'a gelirken önemli bir potansiyel olarak gelmektedir. Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı haberini alan Kâzım Karabekir, Kars'tan Trabzon'a, oradan da deniz yoluyla Reşit Paşa vapuruyla İstanbul'a 28 Kasım'da gelmiştir. İstanbul'a gelirken Batum'da karşılaştığı çok sayıda hafif Japon toplarından daha sonra Milli Mücadele'de yararlandıkları bilinmektedir.⁷⁰ Kâzım Karabekir, İstanbul'a gelirken yaşadıklarını şu şekilde ifade etmektedir: “28 Kasım 1918'de Reşit Paşa vapuruyla Boğaziçi'ne girdiğimiz zaman karşılıklı İngiliz ve Fransız bayraklarının sallandığını görerek heyecana geldim. Büyükdere'de merasimle İngiliz bayrağının çekildiğini gördüğüm dakikada tek dağ başı mezar oluncaya kadar mücadele ederek istiklalimizi kurtarmaya vicdanıma karşı ahdedtim ve ya istiklal ya ölüm diye haykırdım”⁷¹ demiştir. Kâzım Karabekir'in bu ruh hali mütareke sonrası döneme damgasını vurarak bütün komutanların da hedeflerini oluşturuyordu.

Bütün mesele ülkenin içinde bulunduğu bu kritik ortamda “ya istiklal ya ölüm” hakikatini kim haykıracaktı. Kâzım Karabekir, İttihat ve Terakki

⁶⁷ Fevzi Çakmak, Başkomutanlık Erkan-ı Harbiye Riyaseti'nden 11 Ekim'de gelen emirde, “İran ve elviye-i selâse mülhakatının tahliyesi mevzuu bahis değilse de erzak ve mühimmatın Erzurum gibi uzak ve emin yerlere sevki lüzumu bildirildi. Yani eski hudut gerisine intikal ediliyordu” demektedir. Bkz. Fevzi Çakmak, *aynı eser*, s. 274.

⁶⁸ Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1988, s. 2; Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, Cilt: 1, s.558.

⁶⁹ Talat Paşa, “Vaziyet sulha doğru gelişir ve cephenin bugün arz ettiği tehlike ortadan kalkarsa Harbiye Nazırlığı'na Mustafa Kemal Paşa'yı, İsmet Bey'i Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyye Riyaseti'ne, Kâzım Karabekir'i de Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na” düşünmektedir. Bkz. *Yakın Tarihimiz*, c: I, s. 52.

⁷⁰ Cemalettin Taşkıran, *aynı eser*, s. 35; Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, Cilt: 1, s.565.

⁷¹ Kâzım Karabekir, *İHE*, s. 31; Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 6.

önderlerini acımasızca eleştirerek, “*Bu mağrur gafillerin Anadolu'nun canını, malını el uğruna insafsızca, şuursuzca emdikten, bitirdikten sonra mütareke şartlarını okuyarak dört senelik gafletlerinin akıbetini gördükten sonra kaçıyorlardı*”⁷² demiştir. Kâzım Karabekir bu duyarlılıkla İstanbul'a gelmesinden iki gün sonra Harbiye Nazırı Abdullah Paşa ile görüşür. Paşa'ya mütareke gereği boşaltılacak bölgelerde Ermeni ve Gürcülerin Müslümanları katledeceğini, İstanbul basınında Ermeni tehciri ve İttihatçılarla ilgili yapılan yayınların hem yanlış hem de ülkeye zarar verdiğini anlatır. Harbiye Nazırı'ndan başka birçok kişiyle görüşerek çözüm yollarını araştırmaya başlar. En yakın arkadaşı İsmet Bey'le görüşür ve komuta kademesinin İstanbul'da toplanmasının mahzurları üzerinde dururlar.

Kâzım Karabekir, İstanbul'a gelir gelmez arkadaşı İsmet Bey'le görüşmesinde “*Beni derhal şarka iadeye çalış*”⁷³. *Ben orada milleti tenvir ve onlara yardım ederek, memleketin inhilaline karşı, şarkta yeni bir millî Türk hükümeti vücuda getirerek, memleketin şerefini tehlikeden kurtardıktan sonra garp tehlikesi bertaraf edilebilir ve bu suretle mütareke hududu dâhilinde kalan anavatanımız kurtarılabilir. İtilafların bu hudut dâhilinde bir savaşa kalkışacağını tahmin etmiyorum*”⁷⁴ diyerek İsmet Bey'deki ümitsizliği ve bedbinliği bertaraf etmeye çalışır.

Kâzım Karabekir, Padişah dâhil bütün yönetim kademesindeki kişilerle görüşmesinde yaptığı temel vurgu, barış süresinin sağlam temellere oturtulmadan Osmanlı Ordusunun zayıflatılmamasını, genç komutanları iş başından ayırmayarak ikinci bir Endülüs olmadan Anadolu'ya iade edilmeleri konusunu zihinlere yerleştirmektir. Son Padişah, Paşa'nın ruh hali ve heyecanı karşısında, “*Sizin gibi genç, mert ve şayan-ı itimat komutanlara sahip olan bir millet elbette zeval bulmaz*” demiştir. Kâzım Karabekir de “*Şevket-meabım milletimiz başlarında sevgili hakaniyle inşallah kurtulacaktır. Türklük ölmeyecek ve öldürülemeyecektir. Tarihimizde bugünkü gibi tehlikeler pek çoktur. Yekvücut olursak hepsi bertaraf olacaktır*” ifadeleriyle duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir. Kâzım Karabekir, Padişahla yaptığı 6 Aralık 1918 tarihli bu mülakatın bir dönüm noktası olduğunu ve kendisiyle beraber diğer

⁷² Kâzım Karabekir, **İHE**, s. 30.

⁷³ Kâzım Karabekir'in Erzurum, Erzurum ve Kars'ın kurtuluşunda gösterdiği başarılar ve fedakârlık Doğu Anadolu halkının onu bir fatih gibi kucaklamasına neden oldu. Bu yüzden Paşa da bütün benliğiyle kendini bu bölgeye bağlamış bulunuyordu.

⁷⁴ Kâzım Karabekir, **İHE**, s. 32.

genç komutanların yeni görevlere tayin edilmelerinin böylece başladığını iddia etmektedir.⁷⁵

KÂZIM KARABEKİR TRAKYA'DA

İstanbul'da Mütareke sonrası dönemde Harbiye Nazırlığı'na Cevat Paşa (19 Aralık) Genelkurmay Başkanlığı'na da Fevzi Çakmak (24 Aralık) gibi çok önemli iki kişi atanmıştı.⁷⁶ Kâzım Karabekir, bu iki kişinin yeni atanmasını tebrik için gittiğinde bir sürprizle karşılaşmış ve Tekirdağ'daki 14. Kolordu Komutanlığı'na tayin edilmiştir.⁷⁷ Bu tayine fazla memnun olmayan Kâzım Karabekir'e bunun ilk kademe olduğu ve ilk fırsatta Doğu'ya iade edileceği söylenmiştir. Bundan sonra da Doğu'ya tayin edilinceye kadar uğraşıp mücadele edecektir.

Kâzım Karabekir, mesleği ve kişisel karakteri gereği "ahvali intizar edelim" şeklindeki bir mütareke dönemi anlayışına şiddetle karşı çıkarak Trakya'nın hassasiyetine uygun faaliyetlere girişmiştir. Kâzım Karabekir istemeyerek de olsa yeni görevini üstlenmek için 2 Ocak 1919'da Tekirdağ'ına gelmiştir. 14. Kolordu'ya bağlı bütün fırkalar Tekirdağ'ında değildir. Bir fırkası Balıkesir - Bandırma mıntıklarında, iki fırkası da Tekirdağ ve Şarköy mıntıkasında konuşlandırılmıştır.

Trakya, mütareke sonrası dönemde en tehlikeli durumda olan bir bölgemizdi. Daha I. Dünya Savaşı'nın başında Doğu Trakya kurtarılacak topraklar olarak Yunanlılara hedef gösteriliyordu. Hatta Paris Barış Konferansı delegasyonu sekreteri Harold Nicolson bir sırrı açıklayarak Prof. Toynbee ile birlikte bir rapor hazırladıklarını ve Yüksek Konseye Trakya'nın Yunanlılara verilmesini tavsiye edeceklerini bildirmişti.⁷⁸ Türkiye'nin bütünlüğü açısından çok önemli olan Trakya üzerindeki Yunan tehlikesi giderek artıyordu. Trakya demiryolu Yunan askerinin kontrolüne verilmişti. Bölgede yaşayan azınlıklar asayiş olmadığını göstermek için gece boyunca evlerinden silah atarak Müslümanları tahrik ediyorlardı. Amaçları tahrik edilen Müslümanları gayrimüslimlerle çatışmaya sevk etmek ve bölgede güvenliğin olmadığını İtilaf devletlerine duyurmaktı.

⁷⁵ Kâzım Karabekir, İHE, s. 32. Kâzım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, Cilt: 1, s.567-568.

⁷⁶ BOA, İ.DUİT, No: 158/28 (24 Aralık 1918).

⁷⁷ BOA, İ.DUİT, No: 158/29 (25 Aralık 1918).

⁷⁸ Alexander Anastasius Pallis. *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, çev. Orhan Azizoğlu, İstanbul: YKY 1995. s.52.

Trakya'nın, İstanbul'un güvenliği açısından da stratejik önemi büyüktür. Her ne kadar Tekirdağ, Edirne kadar stratejik konumu etkili değilse de Edirne'nin bir sigortası konumundadır. Trakya şehirleri olmadan iktisadi ve savunma açısından İstanbul yalnız bir şey ifade etmez. İstanbul ile Edirne'nin irtibatı açısından Tekirdağ çok önemlidir. Trakya toprakları her an işgal edilebilir olduğu için doğrudan İstanbul'un tehdit altına girmesi demektir. Nitekim Mondros'tan sonra ilk olarak Musul işgal edilmiş (3 Kasım 1918) bir gün sonra da Uzunköprü-Sirkeci demiryolu Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Bu işgalden beş gün sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Balfour'un (3 Kasım 1918) Calthorpe'a yazdığı özel talimat mektubu vardır ki çok önemlidir. Bu mektupta işgal edilen yerlerin Osmanlı yönetimine geri dönememesinin İngiliz siyasetinin değişmez bir parçası sayılması⁷⁹ Yunanlılar ve Ermeniler gibi küçük devlet ve toplulukları cesaretlendirdi. Ermeniler Kilikya'yla birlikte Doğu Anadolu'yu isterlerken Rumlar da Trakya, İstanbul ve bütün Anadolu kıyılarında hak iddiasında bulunuyorlardı⁸⁰. Zaten Kâzım Karabekir de İstanbul'a dönerken Türklerin yalnızca Yunanlılar ve Ermenilerle savaşmak zorunda kalacaklarını, çünkü İtilaf Devletlerinin Anadolu'da bir savaşa katılmayacak kadar yorgun olduklarını, bu nedenle İstanbul'daki İtilaf donanmasının⁸¹ çok önemli olmadığını iddia etmişti⁸².

Türkiye için Trakya'nın savunulması çok önemliydi. Nitekim Talat Paşa 1918 Eylül sonlarında Berlin dönüşünde genel savaşın İttifak devletlerinin aleyhine döndüğü günlerde Edirne istasyonunda Vali Zekeriya Zihni Bey'le görüşürken Trakya'nın geleceği hakkında kaygı verici ifadelerde bulundu. Bundan dolayı Edirne'de kötümser bir hava esmeye başlamıştı⁸³. Talat Paşa, bir yandan da Edirne'de vali ve şehrin ileri gelenlerine memleketlerinin mukadderatıyla yakından uğraşacak bir cemiyet kurmaları fikrini telkin ediyordu. Bundan etkilenen bazı vatansever Edirneliler "*Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi*" adıyla 7 Kasım 1918'de örgütlendiler⁸⁴ ve cemiyetin bir programını yayınladılar. Programın özünü "Osmanlı mülkünün

⁷⁹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1976, s. 93.

⁸⁰ Sina Akşin, *aynı eser*, s. 97-98.

⁸¹ Mustafa Kemal Paşa da kendisini Haydarpaşa'da karşılayan Dr. Rasim Ferit'e "Hata ettim. İstanbul'a gelmemeli idim. Ne yapıp yapıp Anadolu'ya dönmenin çaresine bakmalıyım" demiş, başka bir rapora göre de "Geldikleri gibi giderler" demiştir. Bkz. Andrew Mango, *Atatürk*, İstanbul 2000, s. 193

⁸² Kâzım Karabekir, *İHE*, s. 31; Andrew Mango, *aynı eser*, s. 194

⁸³ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, Cilt: 1, Ankara: TTK. 1955. s. 123.

⁸⁴ Bülent Tanör, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, İstanbul 1992. s. 60.

tamamiyetini sağlamaktır” şeklinde ortaya koydular⁸⁵. Talat Paşa'nın bizzat Faik Bey'e “*Edirne'ye git ve arkadaşlarla görüş ve böyle bir cemiyetin kurulmasını temin et*” demesinin Trakya'daki örgütlenmedeki rolü büyüktür⁸⁶. Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bütün fırsatları değerlendirme konusunda diğer bütün cemiyetlerden atak davrandığı kuşkusuzdur. Cemiyet Paris'e gitmek üzere beş maddelik bir talimat bile hazırlamıştı. Bu talimatla gidecek heyetin Paris'te haklarını savunmasını isterken Doğu ve Batı Trakya'nın hukukunu savunmak için Pierre Loti gibi Türk dostu aydınlarla görüşüp, Trakya davasına destekleri istenecekti⁸⁷. Fakat bu proje Paris'e gidecek heyete vize alınamaması yüzünden gerçekleşemedi. Bununla beraber Paris'e gidemeyen heyetin Roma'ya giderek Yunanistan karşıtı politikalarda etkin rol aldığı görülmektedir.

Batı Trakya'nın kaybindan duyulan acı henüz unutulmamıştı. Hem devlet adamları hem halk yeni bir oldu-bittiyle Doğu Trakya'nın elden gitmesinden endişe ediyorlardı. Bu nedenle Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin kurulmasına ve faaliyetlerine ayrı bir önem veriliyordu. Cemiyet daha ilk günden itibaren geçici bir hükümet gibi davranıyordu. Hatta Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, kendisini ziyarete gelen Trakya heyetine “*Türkiye'de kalmayacağı anlaşılınca Trakya'nın bağımsızlığını ilan ediniz*” tavsiyesinde bulunmuştu⁸⁸. Kısa bir zaman içinde Trakya'daki bu sorun Trakya davasının kamuoyuna mal olmasına neden oldu. Doğu Trakya kesinlikle Yunanlılara kaptırılmayacak, müstakil bir Cumhuriyet olacak, eğer bu mümkün olmazsa Fransa Hükümeti'nin himayesi altında bir manda idaresine kavuşturulacaktı. Yunan istilasına karşı, Fransız mandası olarak kalmasını teminen Fransızlar, Trakya'daki kolordumuzun silah ihtiyacının ikmalini vaat etmişlerdi⁸⁹. Bir müddet sonra I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa, Trakya'daki Müdafaa-i Hukuk Şubelerine başkan olunca gizli yollarla yapılan nakliyatla Bakırköy'deki depolardan silahların Çekmece sahillerine oradan da Edirne'ye sevkini kararlaştırmıştı.

Cafer Tayyar Paşa kolordunun birçok eksiğini tamamladıktan sonra 28 Ocak 1919'da Tekirdağ'da bulunan Kâzım Karabekir'i ziyaret etmiştir. Kâzım Karabekir bu ziyaret sırasında millî istikbalimizi kurtarmak hakkındaki mütalaasını Cafer Tayyar Paşa'ya izah etmiş ve doğuya gitmek için uğraştığını

⁸⁵ **Tasvir-i Efkâr**, 7 Aralık 1818, no:2583.

⁸⁶ Tevfik Bıyıkhoğlu, **aynı eser**, s.128.

⁸⁷ Tevfik Bıyıkhoğlu, **aynı eser**, s.157.

⁸⁸ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Cilt: 1, İstanbul 1966. s. 95.

⁸⁹ Hüsamettin Ertürk, **İlk Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1996, Sebil Yayınları, s. 112-113.

ve 14. Kolordu'nun da Anadolu'ya naklini yapmak istediğini söylemiş ve Cafer Tayyar Paşa da bu düşüncelerini uygun bulmuştu⁹⁰. Tekirdağ'daki buluşmada ülkenin durumu müzakere edilmiş, Cafer Tayyar Trakya'da, Kâzım Karabekir de Anadolu'da gerekli faaliyeti gösterme iradesini ortaya koymuşlardı. Kâzım Karabekir, kolordunun Anadolu'ya naklini isterken, merkezinin de Bursa ya da Balıkesir olmasını istiyordu⁹¹. Çünkü İstanbul'daki durumu yakından görmek istiyordu. Nitekim I. Kolordu'ya verilen görev talimatı bölgenin ciddi bir tehlike ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir. I. Kolordu ile 14. Kolordu'nun görev talimatı arasında da bir fark yoktu. Verilen talimatla:

1. Batı Trakya'dan Doğu Trakya'ya yapılacak bir düşman saldırısını durdurmak
2. İstanbul'u her türlü saldırılara karşı savunmak
3. Türkleri yerli Hıristiyanların saldırısına karşı korumak
4. Bulgarların tarafsızlığını sağlamak⁹² gibi görevler isteniyordu.

Talimattan anlaşıldığına göre Trakya'da bulunan kolorduların önemli bir misyonu vardı. Mütarekeden sonra İngilizler İstanbul ve Trakya bölgesini savunmasız bırakmanın çabası içindeydiler. İngiliz subayları her yerde Rus silah ve mühimmatını toplatıp ambarları boşaltıyorlardı. Ülke doğudan batıya çaresizliğe düşüyor tehdit ve tehlikelerle karşı karşıya kalıyordu. Fevzi Paşa Harbiye Nazırı namına 25 Ocak 1919'da Kâzım Karabekir'e gönderdiği tamimde, ülkenin genel durumuna dikkat çekerek Edirne'ye bir Yunan müfrezesi ile Uzunköprü-Hadımköy tren hattının muhafazasına bir Yunan taburunun geldiğini haber verdi.⁹³

Kâzım Karabekir Trakya'nın en buhranlı döneminde Tekirdağ'da olduğu halde Yunan işgaline karşı bazı tedbirler alabilirdi. Bunları yapmadığı gibi bir ay bile kalmadığı Tekirdağ'ından İstanbul'a geldi. Kâzım Karabekir'in Trakya'nın tehlikeli bir vaziyette olduğu bir zamanda ısrarla bu bölgede gitmek istemesini de anlamak zordur. Hatta İstanbul'un zayıf birlikle tahkim takviye amacıyla beş yüz er de gönderdi. Paşa'nın aklı ve hayali doğuda idi. 13 Şubat 1919'da Şevket Turgut Paşa ile de görüşerek Doğu'ya tayininin

⁹⁰ Kâzım Karabekir, **İHE**, s.33.

⁹¹ Kâzım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, s.8.

⁹² Kamil Erdeha, **Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler**, İstanbul 1975, Remzi Kitabevi, s.433.

⁹³ Kâzım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, s. 9.

çıkartılması konusunda aracılık etmesini istedi.⁹⁴ Birçok önemli zatın da desteği ile ismi kolorduya çevrilen ordunun başına geçmesi hayali gerçekleşmişti. 24 Şubat 1919'da 15. Kolordu Komutanlığı'na atandığı emri geldi.⁹⁵ Kâzım Karabekir yeni görevi için ayrılmadan önce bazı ziyaretlerde bulundu. 11 Nisan 1919'da önce selamlığı sonra da Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etti. Ona Anadolu'ya geçip fiili uğraşmaktan başka çare kalmadığını söyleyerek Mustafa Kemal'in de behemehâl gelmesini ister. Münakaşalı geçen bu görüşmeden sonra Mustafa Kemal Paşa "*bakalım, iyi olayım da ben de öyle zannediyorum*" der.⁹⁶ Henüz işe nereden başlanacağını belli olmadığı günlerde bu ikili arasındaki görüşmenin bir dönemin başlamasındaki rolü büyük olsa gerekir.

Kâzım Karabekir'i doğuda görev almaya zorlayan önemli bir gelişme olmuş, Mütareke şartları gereği tahliyeler başlamıştı. General D'Esperey'in İstanbul'a küstahça girişiyle⁹⁷ birlikte Avrupa basınında dehşet verici haberlerin çıkmasına neden oldu. Doğu vilayetleri Adana ile birlikte Ermenistan olacak, ordunun silahları alınarak yağmalar başlatılıp Vilayat-ı sitte'de karışıklıklar çıkarılacaktı. Mütarekenin 24. maddesi gereğince de işgal devletlerine müdahale hakkı doğmuş olacaktı. Kâzım Karabekir "*Elviye-i selaseyi kurtaran kıtaat meyânında benim kolordum da vardı. Şimdi zelilane tahliye başlamış*"⁹⁸ diyerek eski kolordusuna dönmek istiyordu. Çünkü doğu bölgelerinin Ermenilerden geri alınmasında Kâzım Karabekir'in rolü ve katkısı açıktı. Ayrıca bu bölgede Paşa'ya karşı büyük bir güven ve muhabbet mevcuttu. Doğuda büyük bir Ermenistan'ın kurulması için İtilaf devletleri her türlü altyapı hazırlıklarını görüyordu. Doğuda yaşanan bu ızdırab ve elemi İstanbul'dan durdurmak mümkün değildi. İstanbul'daki hükümetin de dünyadan habersiz bulunması, işgalcilerin emel ve hayallerinden gafleti, ülkedeki bu sorumluluğu birinin üstlenmesini mecburi hale getirmişti. Bu kişi de Kâzım Karabekir oldu.

Kâzım Karabekir bütün hayatı boyunca insiyatif almış, tereddüde düşmeden ihtiyaçları ve görevleri tahmin eden cesaretli, atılgan, kararlı ve bilge – komutan bir kişiliktir. Paşa, yaptığı görevler sırasında makul risklere girmiş

⁹⁴ Kâzım Karabekir, *İHE*, s. 33.

⁹⁵ Kâzım Karabekir, *Günlükler*, Cilt: 1, s: 579.

⁹⁶ Kâzım Karabekir, *Günlükler*, Cilt: 1, s: 587.

⁹⁷ Kâzım Karabekir, *Günlükler*, Cilt: 1, s: 577. Süleyman Nazif bu olayı "Kara bir gün" olarak değerlendirmiş, bu yazısı üzerine General D'Esperey'i hiddetlenmiş ve kurşuna dizilmek istenmiştir.

⁹⁸ Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s.9.

fırsatları değerlendirmiş, sorumluluk duymuş ve kendini devamlı yenileyebilmiştir.

ÖZET

KÂZIM KARABEKİR: KAFKASYA'DAN TRAKYA'YA I. KAFKAS KOLORDU KOMUTANLIĞI ve XIV. KOLORDU KOMUTANLIĞI

Kâzım Karabekir, Türkiye'nin I. Dünya Savaşı'na sürüklenmesi karşısında önemli ikazlar yapmış ancak engel olamamıştı. Engel olamadığı bu savaşın, önce Irak Cephesi'nde sonra da kendisiyle özdeşleşen Kafkasya Cephesi'nde önemli görevler yaptı. Doğu illerinin kurtarılması ve Ermeni tehlikesinin giderilmesi, Kâzım Karabekir'i Doğu'nun tanıdığı bir isim haline getirdi. Mondros Mütarekesi yapıldıktan sonra bütün komutanlar İstanbul'da toplanmıştı. Kâzım Karabekir ilk olarak Tekirdağ'a gönderilmişti. Fakat Kâzım Kârabekir, ülkenin kurtarılmasıyla ilgili çözümün doğuda olduğunu görerek kendisinin tekrar Doğu'ya gönderilmesini istemiştir. Bu düşünce Türkiye'de Milli Mücadele kavramının ortaya çıkmasında önemli bir parametre olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kâzım Karabekir, I. Dünya Savaşı, Kafkasya Cephesi, Ermeni Sorunu, Mütareke Dönemi, Tekirdağ, Milli Mücadele.

